

Mykhailo Kharlamov

THE WORK OF TEN-DAY FIRE SEMINARS FOR BRIGADIERS OF COLLECTIVE-FARM FIRE TEAMS OF UKRAINE IN 1932–1934.

The purpose of the study is to consider the main aspects of the work of one-decade fire educational seminars for the heads of rural fire brigades on the territory of the Ukrainian SSR in 1932–1934. The scientific research describes the general issues of the creation and operation of fire and technical seminars for rural firefighters of the Ukrainian republic. Also reviewed are low-researched issues of the content of educational programs of training seminars for firefighters of Ukrainian collective farms. In the beginning of 1932, having felt the humanitarian «fire» hunger in the field of agriculture, the All-Ukrainian Union of Agricultural Collectives (Ukrkholgospsentr) offered Ukrainian collective farm unions to organize and conduct on the ground ten-day fire workshops for the brigades of village fire brigades. They were planned to hold a few, in different, firefighting, kolkhozes of the Ukrainian districts, in order to cover as many rural areas as possible by qualified firefighters. The district fire inspectors, who at the time of the seminars were dismissed from performing their main duties, were to become teachers. They were not paid salaries for teaching, but left the rate of the district inspector. In the absence of a fire district inspector or because of his inexperience, other experienced and authoritative district fire brigades could have been present at the seminars by teachers. The cost of conducting seminars was relied on collective farms that sent people to study, and in the district executive committees there was a man who was responsible for the organization and conduct of fire mini-courses.

The article used the problem-chronological and historical-systematic methods of research, which allowed to objectively approach the analysis of the identified scientific issues. This scientific article is based on archival sources of the Central State Archives of Supreme Authorities and Governments.

Key words: fire brigade, fire seminars, advanced training, training program, fire fighting disciplines, fire brigades.

УДК 94 (477) «1941/1944»

Михайло Куницький

ПІЛЬГОВИЙ РЕЖИМ ОПОДАТКУВАННЯ В РАЙХСКОМІСАРИАТІ «УКРАЇНА» (1941–1944 РР.)

Використавши широке коло архівних документів та проаналізувавши спеціальну історичну літературу, автор публікації з'ясовує систему податкових пільг, які встановлювалися при організації збору податкових платежів у Райхскомісаріаті «Україна» – найбільшому за розмірами й чисельністю населення німецькому окупаційному адміністративно-територіальному утворенні. При цьому здійснюється реконструкція тих пільг, які надавалися місцевому населенню при зборі податкових платежів, які здійснювалися окупаційною адміністрацією Райхскомісаріаті «Україна» у сфері налагодження системи податкового тиску, спрямованого на українське суспільство.

Автор публікації встановив, що німецькою окупаційною адміністрацією розроблено систему пільг в податковій структурі, яка діяла в межах Райхскомісаріаті «Україна». Ця система передбачала надання певних пільг та інших матеріальних преференцій в оподаткуванні місцевого соціуму. Звісно, що пільговий податковий режим встановлювався лише для окремих категорій платників. Він визначався такими параметрами, як: вік, стан здоров'я, національність платників податків, службове становище працівника. Пільги в оподаткуванні стосувалися й підприємств, підпорядкованих місцевим урядам. Але при цьому, податкові зобов'язання не скасовувалися, а перекладалися на територіальну громаду в цілому, фактично вводячи цим самим колективну відповідальність за сплату податків і зборів.

Ключові слова: податки, збори, нормативно-правові акти, окупаційна адміністрація, окупаційна політика.

Гітлерівська окупація перетворила українське суспільство на суб'єкт тотальної економічної експлуатації, а податкова політика в Райхскомісаріаті «Україна» (далі – РКУ) спрямовувалася на реалізацію стратегічного завдання створення «життєвого простору» для німецького народу. Інші цілі окупаційну адміністрацію РКУ не цікавили. Тому актуальність теми дослідження, на наш погляд, не може викликати заперечень.

Заявлена проблема в історичній науці вивчена лише частково. У комплексному та системному вимірах вона так і не знайшла свого відображення в історіографії. Відомі лише окремі публікації

О. Перехреста [1], Н. Глушенюк [2], О. Гончаренка [3–4], В. Орлика та Л. Маренець [5], О. Потильчака [6–10], які мають інший предмет дослідження, а тому ця проблема в них практично не вирішена.

Система податкових платежів, яка функціонувала в РКУ, передбачала надання певних пільг в оподаткуванні місцевого населення. Практика застосування їх надання засвідчує, що влада не скасовувала податкового обов'язку, а лише звільняла від сплати податку чи його частин. Це звільнення проявлялося у двох варіантах: повному – коли платник цілком звільнявся від сплати, і частковому – коли платник податку сплачував лише його частину; або ж йому надавалося відтермінування сплати податку. При цьому, пільговий податковий режим встановлювався лише для окремих категорій платників. Здебільшого, пільги надавалися непрацездатним членам суспільства або особам, які мали певні «заслуги» перед окупаційною владою, етнічним німцям.

Правове регулювання надання податкових пільг здійснювалося на двох рівнях: принципові виключення для визначених категорій платників вводилися податковими законами, а визначення конкретних суб'єктів, які могли отримати пільги закріплювалося у підзаконних актах. При цьому, групи наданих пільг мали як стабільні, так і короткотермінові, тимчасові параметри.

До форм податкових пільг, які надавалися окупаційною владою, слід віднести: неоподаткований мінімум об'єкта податку (наприклад, оподаткуванню не підлягала заробітна плата нижча ніж 150 карбованців (далі – крб.), звільнення від сплати податку окремих осіб чи категорій працівників, перенесення термінів сплати. Звісно, що при цьому окупаційною владою враховувалися вікові параметри, рівень працездатності осіб, їх матеріальний стан. Водночас, німецьке керівництво визначало загальний рівень грошових надходжень від сплати певних видів податків, а місцева влада могла на власний розсуд надавати, чи навпаки – відмовляти особам у наданні податкових пільг. Тому, різнобій у підходах до цього питання спостерігається в усіх генеральних округах РКУ. В будь-якому випадку увесь розмір податків та зборів мав бути виконаний.

До однієї із основних податкових пільг стало звільнення від оподаткування працівників, які одержували низьку заробітну плату. Так, у Полтаві в січні 1942 р. особи, із заробітною платою менше ніж 150 крб. звільнялися від сплати прибуткового податку. Не підлягали оподаткуванню: заробітні плати, отримані як одноразові премії і винагороди «за особливі успіхи і заслуги»; кошти, виплачені за службові відрядження; допомога при тимчасовій непрацездатності, при звільненні; кошти виплачені робітникам і службовцям за амортизацію належних їм інструментів. Для осіб, які мали 4-х і більше утриманців розмір прибуткового податку зменшувався на 30 % [11].

Із лютого 1942 р. неоподаткований розмір заробітної плати збільшувався до 200 крб. Те ж саме стосувалося й порядку нарахування прибуткового податку [12].

На Кіровоградщині, яка входила до складу генеральної округи «Миколаїв», встановлювалося правило, у відповідності з яким, оподаткуванню підлягало усе населення віком від 16 – до 65 років, яке мало «будь-які прибутки». Від сплати податків звільнялися тільки німці, діти до 16 років, особи старші 65 років, інваліди та «явні каліки».

Розмір податку для кожного господарства встановлював староста сільської управи, в залежності від складу та матеріального стану кожної окремої сім'ї, виходячи із доведеної суми податку для сільської управи. «Дозволяю старостам сільських управ диференціювати податок по декількох ступенях, в залежності від матеріального стану сім'ї з кожного члена сім'ї, який підлягає оподаткуванню», – зазначалося в наказі керівника одного із районів Кіровоградщини у вересні 1943 р. [13, арк. 168]. Таким чином, місцева влада мала право надати певні преференції визначеним нею особам, а на інших, фактично на власний розсуд, навпаки – накласти підвищені податкові зобов'язання.

У гебітскомісаріаті «Коростишів» генеральної округи «Житомир» суб'єктами оподаткування визнавалися особи віком від 15 років. Верхня вікова межа платників податків при цьому не зазначалася. Виняток зроблено лише для повністю непрацездатних осіб, які визнавалися інвалідами. Заяви про звільнення від податків вони подавали до районних управ [14, арк. 19]. Аналогічно і в Полтаві усі пільговики мали подавати заяву до міської управи, яка й приймала відповідне рішення. Встановлювався двотижневий термін подачі заяви, після отримання відповідного платіжного повідомлення. До пільгових категорій населення (податку на будівлі), окрім інвалідів та престарілих осіб відносилися власники зруйнованих житлових, промислових та господарських будівель, які не використовувалися за призначенням. Податкові пільги встановлювалися і для родин, які з різних причин та життєвих обставин у 1941 р. втратили годувальників [15]. Непрацездатні особи (каліки чи важкохворі) також могли звільнитися від сплати окремих податків. Так, згідно із ухвалою Вінницької обласної управи від 30 вересня 1941 р. ці особи звільнялися від сплати так званого «національного одноразового податку». Ще однією пільговою категорією стали «батьки, вдови та дружини українців страчені або заслані більшовиками з

політичних причин». Цим же рішенням обласної управи від сплати поземельного податку звільнялися індивідуальні господарства, які користувалися земельною площею меншою від 0,15 га. До пільгових категорій населення, які звільнялися від сплати цього виду податку належали особи, непрацездатні за віком або інвалідністю, якщо в їх сім'ї були відсутні працездатні родичі [16, арк. 1].

Отже, працівники органів місцевого управління мали право на власний розсуд визначати пільгові категорії населення. Щоправда, від цього страждали інші члени суспільства, адже обсяг податкових платежів та натуральних поставок не зменшувався, а перекладався на всю територіальну громаду. Право отримувати пільги в оподаткуванні поширювалося і на підприємства, які перебували у підпорядкуванні органів місцевого управління. Так, згідно із розпорядженням Полтавської міської управи від 1 серпня 1942 р. від сплати податків та орендної плати звільнялися крамниці, комісійні магазини, дитячі садки, їдальні, які підпорядковувалися відділу соціальної опіки та добродійності [17, арк. 3].

Однією із пільг стало звільнення частини місцевих мешканців від сплати подушного податку та податку на земельні громади. Здебільшого ця норма застосовувалася до осіб, близькі родичі яких виїхали на роботу до Німеччини. Механізм надання пільги стосувався клопотання відповідної сільської управи до органу місцевого управління районного рівня. Але ці пільги встановлювалися виключно за рішенням відповідного гебітскомісаріату. У результаті чого особи звільнялися від сплати сум розміром від 30 – до 50 крб. та 100 крб. Управлінський апарат німецьких установ працював таким чином, що без рішення його керівників місцева влада не могла зняти податкові нарахування навіть із тих осіб, які вже виїхали на роботу до Німеччини і не могли сплатити його із причини своєї фактичної відсутності. У окремих випадках, особи, які вважали, що їм також потрібно надати пільги, зверталися до сільської управи, а її працівники у свою чергу із відповідним клопотанням до районної управи [18, арк. 1, 28, 40].

Остаточне право на звільнення осіб від сплати певних видів податків належало до компетенції районних управ. Так, у відповідності із ухвалою Котелевської районної управи генеральної округи «Київ» від 10 липня 1943 р. звільнялися від сплати «одноразової данини» 69 осіб. Підставами для цього були: перебування одного із членів сім'ї на роботі в Німеччині – 36 осіб, «син в німецькій армії» – 8 осіб, «поліцаї» – 6 осіб, працівники заготівельних організацій – 1 особа, потерпілі від військових дій – 3 особи, хворі та непрацездатні – 8 осіб. Підставою для прийняття рішення зі звільнення від сплати податку для однієї жінки стала смерть дочки. Від сплати податку звільнялося декілька осіб, родичі яких були заарештовані поліцією або знаходилися у таборах. Цілком очевидно, що підставами для звільнення став факт неплатоспроможності цих осіб, а не перебування їх родичів в місцях ув'язнення. Відповідно до наступного списку від сплати податку звільнялися ще 67 осіб на тих же умовах. Ще одним розпорядженням від 20 липня 1943 р. районна управа звільнила від сплати податку 43 особи. Декілька осіб із них перебували у концтаборах [19, арк. 1–4]. Отже, підставами для звільнення від сплати податку були не лише непрацездатність та каліцтво, а й певні «заслуги» перед окупаційною владою, яка й дозволяла надавати їм податкові преференції.

Українці, переселені із інших районів, наприклад, із тих, у яких утворювалися німецькі поселення – звільнялися від сплати податку на будівлі та обов'язкового страхування [20, арк. 24].

Для впорядкування порядку податкових нарахувань, районні управи проводили реєстрацію усіх осіб, які мали статус інвалідів [21, арк. 1]. Тогочасними нормативними приписами передбачався особливий порядок звернень до владних інституцій осіб, які вважали що їм невірно нараховані податки. Ці приписи містяться безпосередньо в нормативних актах, які й передбачали порядок стягнення податків та зборів. Так, у відповідності до ухвали Вінницької обласної управи від 30 вересня 1941 р. про стягнення одноразових податків, особи отримували можливість звернення до органів, які нараховували їм відповідні платежі – фінансових відділів районних та міських управ, а на рішення останніх – до фінансового відділу обласної управи. Для подачі заяви до першої інстанції встановлювався 10-ти денний термін з дня оголошення відповідними управами списків платників, а до другої інстанції – 7-ми денний термін з дня оголошення платникові податків рішення районної чи міської управи [16, арк. 1, 3].

За встановленими військовою адміністрацією правилами, право на звільнення від сплати окремих видів податків надавалося місцевим управам, зокрема, органам, які займалися їх збором. Керівники цих органів мали право надавати можливість відтермінування сплати податків на час до 6-ти місяців та на суму в 1000 крб. Могли вони й звільнити платників податків суму в розмірі 500 крб. В Усіх інших випадках потрібно було отримати дозвіл VII відділу фельдкомендатури [22].

Отже, податкова система створена в межах РКУ передбачала надання певних пільг в оподаткуванні місцевого соціуму. Пільговий податковий режим встановлювався лише для окремих категорій платників. Він визначався такими параметрами, як вік, стан здоров'я, національність платників податків, службове становище працівника. Пільги в оподаткуванні стосувалися й

підприємств, підпорядкованих місцевим урядам. Але при цьому, податкові зобов'язання не скасовувалися, а перекладалися на територіальну громаду у цілому, фактично запроваджувалася колективна відповідальність за сплату податків і зборів.

Список використаних джерел

1. Перехрест О. Г. Системи оподаткування та обов'язкових поставок сільськогосподарської продукції як форми економічного пограбування селянства України за нацистської окупації (1941–1944 рр.) // Український селянин: Збірник наукових праць. Черкаси, 2003. Вип. 7. С. 154–158.
2. Глушенюк Н. Податкова політика німецької влади на окупованій території Півдня України у 1941–1943 рр. // Наукові праці: Науково-методичний журнал. Історичні науки. Миколаїв, 2004. Т. 32. Вип. 19. С. 53–57.
3. Гончаренко О. М. Функціонування окупаційної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: управлінсько-розпорядчі та організаційно-правові аспекти (1941–1944 рр.): монографія. К.: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2011. 600 с.
4. Гончаренко О. Проблеми функціонування цивільної адміністрації Райхскомісаріату «Україна»: фінансово-правовий аспект (1941–1944 рр.) // Україна у Другій світовій війні: джерела та інтерпретації (до 65-річчя Великої Перемоги). Матеріали міжнародної наукової конференції / Відповідальний редактор: Легасова Л. В. К., 2011. С. 426–432.
5. Орлик В., Маренець Л. До питання фінансової політики нацистів в окупованій Україні // Архіви України. № 1–3. 2005. С. 233–240.
6. Потильчак О. Економічний колабораціонізм в Україні в роки нацистської окупації (1941–1944): причини і прояви. К.: УДПУ ім. М.П.Драгоманова. 1997. 29 с.
7. Потильчак О.В. Новий порядок в окупованій Україні (1941–1944) // Пам'ять століть. 1999. № 1. С. 97–104.
8. Потильчак О.В. Експлуатація трудових ресурсів України гітлерівською Німеччиною у роки окупації: дис. ... канд. іст. наук. К., 1999. 205 с.
9. Потильчак О. До питання про соціальну політику фашистської Німеччини щодо селянства України в роки окупації (1941–1944 рр.) // Український селянин. 2001. Вип. 2. С. 125–128.
10. Потильчак О. Трудова експлуатація українського селянства у роки нацистської окупації (1941–1944 рр.) // Український селянин. Збірник наукових праць. 2002. Вип. 5. С. 141–143.
11. Голос Полтавщини. 15 січня 1942. Голос Полтавщини. 19 лютого 1942.
12. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі – ЦДАВО України). Ф. 4620. Оп. 5. Спр. 13.
13. ЦДАВО України. Ф. 4620. Оп. 3. Спр. 262.
14. Голос Полтавщини. 9 листопада 1941.
15. Держархів Вінницької обл. Ф.Р-1311. Оп. 1. Спр. 274.
16. Держархів Полтавської обл. Ф.Р-2303. Оп. 1. Спр. 1.
17. Держархів Житомирської обл. Ф.Р-1233. Оп. 1. Спр. 55.
18. Держархів Полтавської обл. Ф.Р-2959. Оп. 1. Спр. 12.
19. Держархів Херсонської обл. Ф.Р-1609. Оп. 1. Спр. 1.
20. Держархів Вінницької обл. Ф.Р-1357. Оп. 1. Спр. 11.
21. Голос Полтавщини. 19 лютого 1942.

References

1. Perekhrest O.H. Systemy opodatkuвання ta oboviazkovykh postavok silskohospodarskoi produktsii yak formy ekonomichnoho pohrabuvannya selianstva Ukrainy za natsystskoi okupatsii (1941–1944 rr.) [Taxation and mandatory supplies of agricultural products as a form of economic robbery of the peasantry of Ukraine for the Nazi occupation (1941–1944)]. Ukrainyskyi selianyn: Zbirnyk naukovykh prats. Cherkasy, 2003. Vyp. 7. S. 154–158.
2. Hlushenko N. Podatkova polityka nimetskoï vlady na okupovanii terytorii Pivdnia Ukrainy u 1941–1943 rr. [Tax policy of the German authorities in the occupied territory of the South of Ukraine in 1941–1943]. Naukovi pratsi: Naukovo-metodychnyi zhurnal. Istorychni nauky. Mykolaiv, 2004. T. 32. Vyp. 19. S. 53–57.
3. Honcharenko O.M. Funktsionuvannya okupatsiinoi administratsii Raikhskomissariatu «Ukraina»: upravlinsko-rozporiadchi ta orhanizatsiino-pravovi aspekty (1941–1944 rr.) [Functioning of the occupational administration of the Reichskommissariat «Ukraine»: administrative and administrative and organizational-legal aspects (1941–1944)]: monohrafiia. K.: NPU imeni M.P.Drahomanova, 2011. 600 s.
4. Honcharenko O. Problemy funktsionuvannya tsyvilnoi administratsii Raikhskomissariatu «Ukraina»: finansovo-pravovyi aspekt (1941–1944 rr.) [Problems of functioning of the civil administration of the Reichskommissariat «Ukraine»: financial and legal aspect (1941–1944)]. Ukraina u Druhii svitovii viini: dzherela ta interpretatsii (do 65-richchia Velykoi Peremohy). Materialy mizhnarodnoi naukovoï konferentsii / Vidpovidalnyi redaktor: Lehasova L.V. K., 2011. S. 426–432.
5. Orlyk V., Marenets L. Do pytannia fiskalnoi polityky natsystiv v okupovanii Ukraini [On the Fiscal Policy of Nazis in Occupied Ukraine]. Arkhivy Ukrainy. № 1–3. 2005. S. 233–240.
6. Potylchak O. Ekonomichnyi kolaboratsionizm v Ukraini v roky natsystskoi okupatsii (1941–1944): prychny i proiavy [Economic Collaboration in Ukraine during the Nazi Occupation (1941–1944): Causes and Manifestations]. K.: UDPU im. M.P.Drahomanova. 1997. 29 s.
7. Potylchak O.V. Novyi poriadok v okupovanii Ukraini (1941–1944) [New Order in Occupied Ukraine (1941–1944)]. Pamiat stolit. 1999. № 1. S. 97–104.
8. Potylchak O.V. Eksploatatsiia trudovykh resursiv Ukrainy hitlerivskoiu Nimechchynoiu u roky okupatsii [Exploitation of labor resources of Ukraine by Hitler's Germany during the occupation]: Dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01. K., 1999. 205 s.
9. Potylchak O. Do pytannia pro sotsialnu polityku fashystskoi Nimechchyny shchodo selianstva Ukrainy v roky okupatsii (1941–1944 rr.) [On the social policy of fascist Germany regarding the peasantry of Ukraine during the years of occupation (1941–1944)]. Ukrainyskyi selianyn. 2001. Vyp. 2. S. 125–128.
10. Potylchak O. Trudova eksploatatsiia ukrainskoho selianstva u roky natsystskoi okupatsii (1941–1944 rr.) [Labor exploitation of the Ukrainian peasantry during the Nazi occupation (1941–1944)]. Ukrainyskyi selianyn. Zbirnyk naukovykh prats. 2002. Vyp. 5. S. 141–143.
11. Holos Poltavshchyny. 15 sichnia 1942.
12. Holos Poltavshchyny. 19 liutoho 1942.
13. Tsentralnyi derzhavnyi arkhiv vyshchych orhaniv vlady ta upravlinnia Ukrainy (dali – TsDAVO Ukrainy). F. 4620. Op. 5. Spr. 13.
14. TsDAVO Ukrainy. F. 4620. Op. 3. Spr. 262.
15. Holos Poltavshchyny. 9 lystopada 1941.
16. Derzharkhiv Vinnytskoi obl. F.R-1311. Op. 1. Spr. 274.
17. Derzharkhiv Poltavskoi obl. F.R-2303. Op. 1. Spr. 1.
18. Derzharkhiv Zhytomyrskoi obl. F.R-1233. Op. 1. Spr. 55.
19. Derzharkhiv Poltavskoi obl. F.R-2959. Op. 1. Spr. 12.

20. Derzharkhiv Khersonskoi obl. F.R-1609. Op. 1. Spr. 1. 21. Derzharkhiv Vinnytskoi obl. F.R-1357. Op. 1. Spr. 11. 22. Holos Poltavshchyny. 19 liutoho 1942.

Mykhaylo Kunytskyu

THE PREFERENTIAL REGIME OF TAXATION OF THE LOCAL SOCIETY IN THE REICHSKOMMISARIAT «UKRAINE» (1941–1944)

Using a wide group of archival documents and analyzing special historical literature, the author of the publication establishes a system of tax incentives that was introduced when creating a system for collecting tax payments in the Reich Commission «Ukraine» – the largest for the size and the number of people occupying an administrative-territorial formation. At the same time, the system of privileges that are provided to the local population in the collection of tax payments conducted by the administration of the RKU in relation to the local society is reconstructed. The author of the publication states that the occupational administration of the CGS has developed a system of means and mechanisms for collecting taxes. It had to ensure the collection of tax payments. This system meant the provision of certain benefits and other material preferences in the taxation of local society. But a preferential tax regime was established only for certain categories of taxpayers. It was set for such parameters as age, health status, nationality of taxpayers, employee status of employees. Benefits in taxation were granted to enterprises that belonged to local governments. But at the same time, tax liabilities were shifted to the local society as a whole. Thus, a collective responsibility for paying taxes and fees was introduced.

Key words: taxes, levies, regulations, occupation administration, occupation policy.

УДК 94 (477.52): 324 «1990»

Богдан Філатов

ВИБОРИ ДО СУМСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ РАДИ НАРОДНИХ ДЕПУТАТІВ 1990 Р.: НОВИЙ ЕТАП У ВИБОРЧІЙ ПРАКТИЦІ

У статті розглянуто виборчу кампанію 1990 р. до Сумської обласної ради народних депутатів. Проаналізовано зміни у структурі обласної Ради, проаналізовано кількісний та якісний склад депутатського корпусу. Досліджено особливості проведення виборів до Сумської обласної ради на територіальних виборчих округах.

Ключові слова: виборча кампанія, КПУ, група «Вибір», Сумська обласна рада, опозиція, демократизація.

У 1989 р. в СРСР проведено перші альтернативні конкурентні вибори до Верховної Ради СРСР. Вибори сприяли розгортанню демократичного руху, консолідації опозиції в єдину платформу. У березні 1990 р. схожим чином відбулися вибори до Сумської обласної ради народних депутатів. Якщо до цього вибори в області проходили на безальтернативній основі, то цього разу вперше у представників Комуністичної партії України (далі – КПУ) з'явилися цілком реальні конкуренти з опозиції. Таким чином, березневі вибори депутатів облради символізували новий період у виборчій практиці.

Виборчу кампанію 1990 р. до Верховної Ради УРСР розглядали в контексті загальнополітичного процесу О. Бойко, О. Гарань, С. Кульчицький, В. Литвин та ін. Основна увага авторів концентрувалася на процесі розгортання виборчих перегонів, програмах політичних опонентів – партійного апарату і національно-демократичних сил, підсумках виборів до Верховної Ради УРСР. Водночас автори майже не розглядали специфіки проведення виборів на регіональному рівні. Специфіка проведення виборів до Сумської обласної ради народних депутатів не стала окремим предметом наукового дослідження, тому дана тема залишається актуальною. Вибори депутатів до Сумської облради проаналізовано у наукових доробках А. Баламута [1].

Джерельну базу статті склали матеріали Державного архіву Сумської області [2–3] та обласної періодичної преси, здебільшого матеріали газети «Ленінська правда», яка видавалася Сумським обкомом КПУ, тому до інформації, що подається в газеті треба відноситися критично.

Мета дослідження – проаналізувати процес виборчої кампанії до Сумської обласної ради народних депутатів 1990 р. та з'ясувати його характерні особливості.

Наприкінці 1988 р. в СРСР прийнятий закон «Про вибори народних депутатів», у відповідності до якого створювалися умови для висунення необмеженої кількості депутатів на одне депутатське крісло. Закон, хоча і не кардинальним чином, але змінив ситуацію під час проведення виборів до Сумської обласної ради. Якщо раніше вибори проходили за схожим сценарієм для СРСР, коли висувався один кандидат від КПРС на безальтернативній основі, що гарантувало отримання